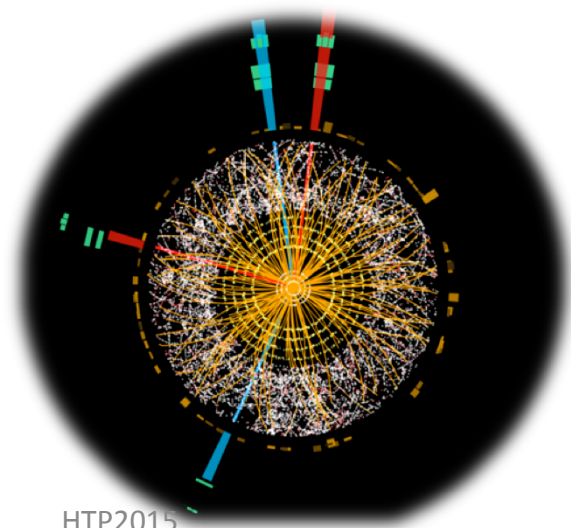

BEVEZETÉS A RÉSZECSEKEFIZIKÁBA 2.

Gabriella.Pasztor@cern.ch

CERN Hungarian Teachers Programme
2015. augusztus 17-21.

HTP2015

Pásztor: Bevezetés a részecskefizikába

79

KÖZVETÍTŐ RÉSZECSKÉK: MÉRTÉK BOZONOK

Bozonok – a kölcsönhatások közvetítői, spinjük: 0, 1, 2 ...

erős – szín (spin = 1)			elektrogyenge (spin = 1)		
jel/név	tömeg GeV/c ²	elektr. töltés	jel/név	tömeg GeV/c ²	elektr. töltés
g gluon	0	0	γ gamma-foton	0	0
			W ⁻ W-bozon	80,39	-1
			W ⁺	80,39	1
			Z ⁰ Z-null bozon	91,187	0

A kölcsönhatások tulajdonságai

tulajdonság	erős		gyenge (elektrogyenge)	elektromágneses	gravitációs (nem az SM része)
	alapvető	visszamaradó			
amire hat	színtöltés	lásd magyarázat	íz	elektromos töltés	tömeg, energia, lendület
ezek a részecskék érzik	kvarkok, gluonok	hadronok	kvarkok, leptonok	elektr. töltöttek	minden
közvetítő részecske	gluonok	mezonok	W ⁻ , W ⁺ , Z ⁰ -bozon	γ-foton	graviton (még nem figyelték meg)
relatív erősség két up kvarkra	25	-	0,8	1	10 ⁻⁴¹
	60	-	10 ⁻⁴	1	10 ⁻⁴¹
két proton az atommagban	-	20	10 ⁻⁷	1	10 ⁻³⁶

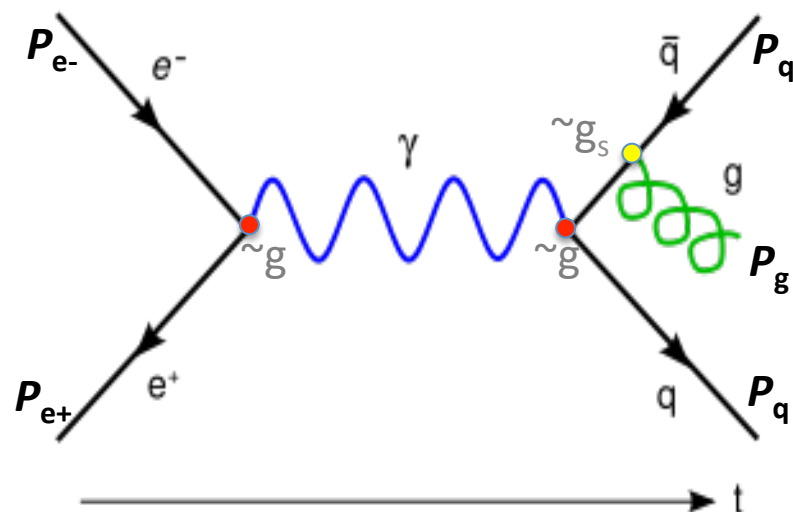

“Hierarchia probléma”: gravitációs erőnek a többi erőhöz viszonyított gyengesége

FEYNMAN DIAGRAMMOK

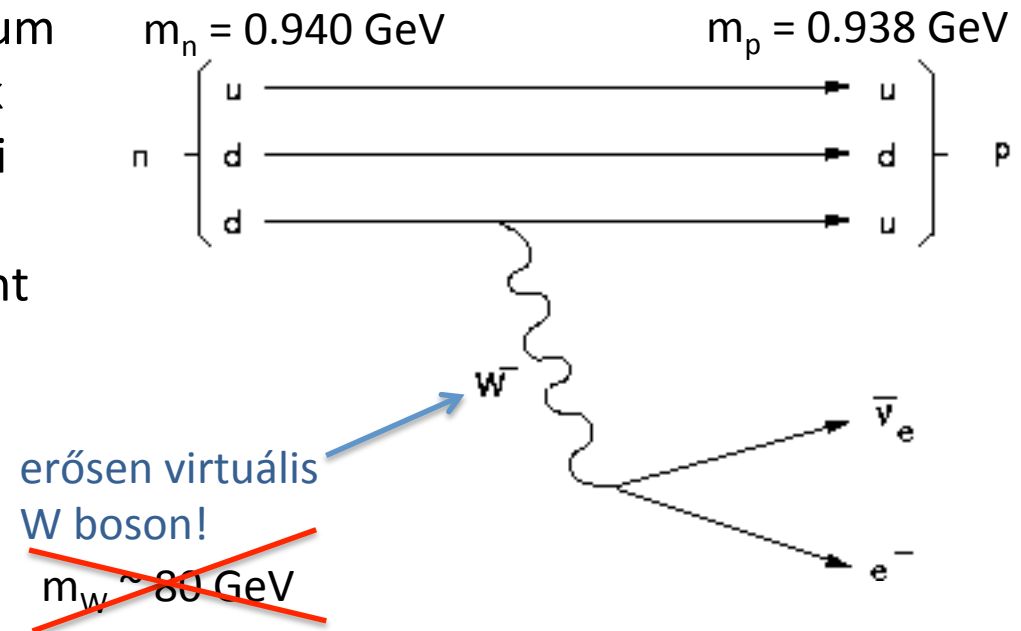
Képi megjelenítése a fizikai folyamatot leíró matematikai kifejezéseknek

- Minden részecskét más vonaltípus jelöl
- Szabad véggel rendelkező vonalak valódi, megfigyelhető részecskéket, egyik vertexből (részecskevonalak találkozási pontjából) a másikba futók virtuális részecskéket jelölnek
- Fermionoknál a részecskét és anti-részecskét a nyíl iránya különbözteti meg
- Minden vertexhez tartozik egy csatolási állandó
- Minden vertexben energia/impulzus-, impulzusmomentum-, valamint töltésmegmaradás áll fenn
- A Standard Modell alapegyenlete, ún. Lagrange függvénye (1. előadás, 6. fólia) írja le, milyen vertexek léteznek, milyen kölcsönhatások játszódhatnak le
- A részecske kvantumszámjai (pl. töltései) határozzák meg, mely kölcsönhatásban vesz részt

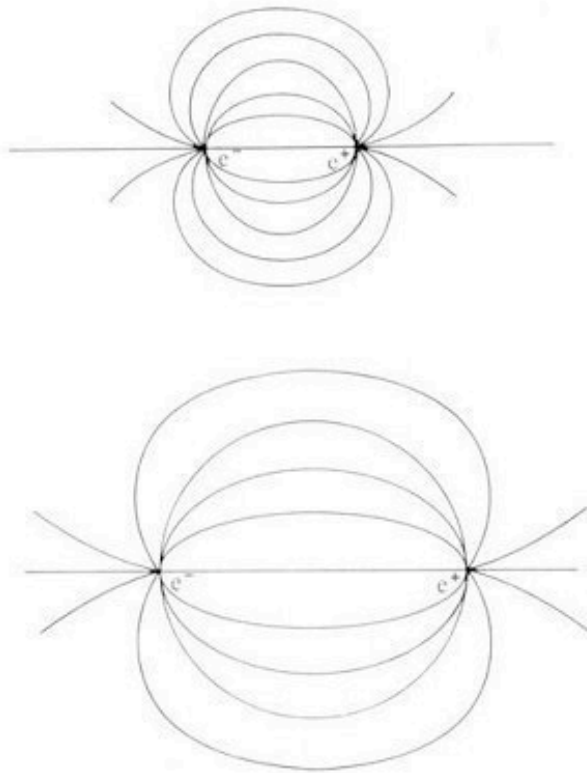
VIRTUÁLIS RÉSZECSKÉK

- Csupán nagyon rövid ideig léteznek
- Nem követik a $E^2=p^2c^2+m_0^2c^4$ összefüggést
- ... de a megmaradási törvényeket betartják!
- Energiájuk bizonytalan a Heisenberg-féle határozatlansági törvény szerint:
 $\Delta E \cdot \Delta t > h/4\pi$
- $m=0$ részecskék (pl. foton) virtuális formájának van tömege (a vákumtól kölcsönvett energiából)
- Közeli kapcsolatban állnak a kvantum fluktuáció fogalmával: tekinthetjük születésüket a kvantummechanikai mennyiségek várható érték körüli fluktuációjának következményeként

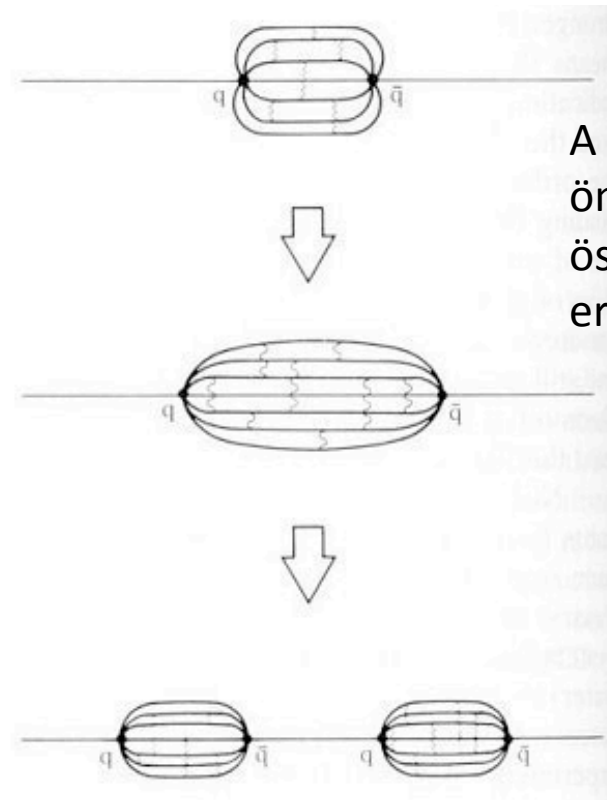
KVARK BEZÁRÁS

- Mi történik, ha két részecskét megpróbálunk eltávolítani egymástól?

Elektromos tér (szétterjed)

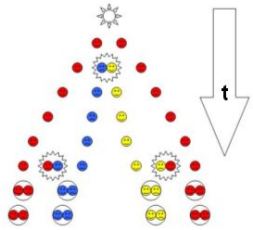
$$V(r) \sim 1/r$$

A gluon
önkölcshatás
összehúzza az
erővonalakat

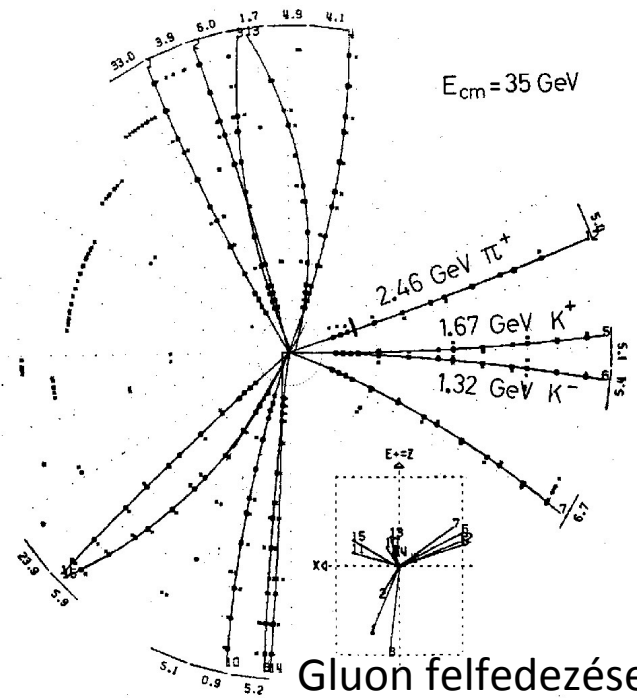
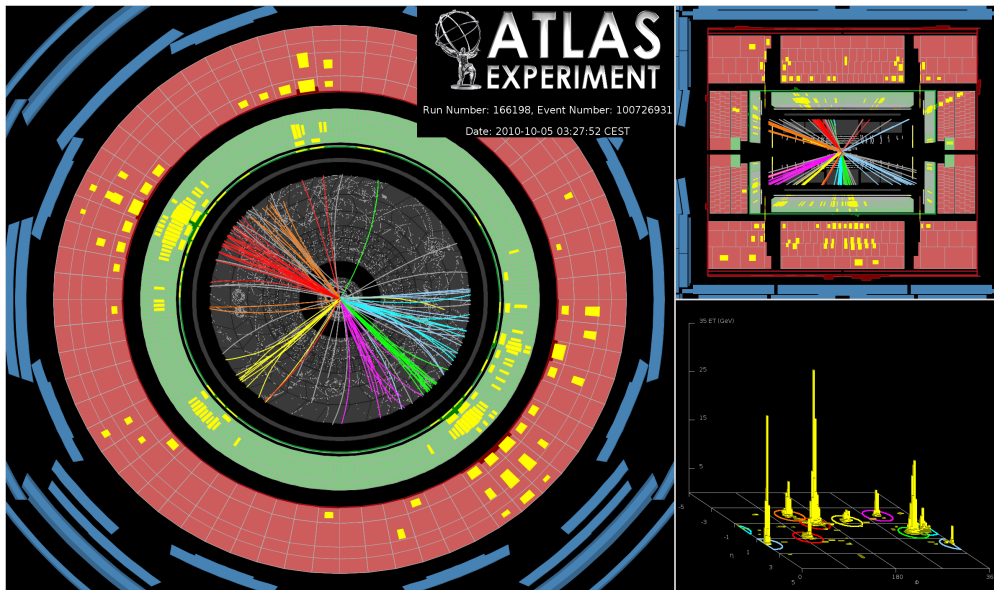
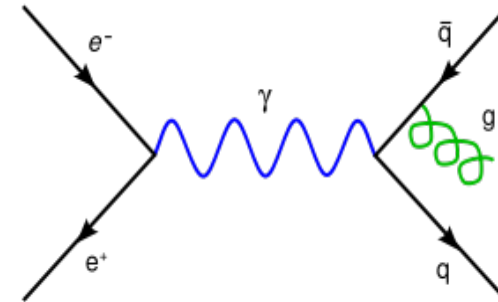
Színtér (szétszakad) → **kvark bezárás**

$$V(r) \sim -a/r + b r$$

HADRONZÁPOROK

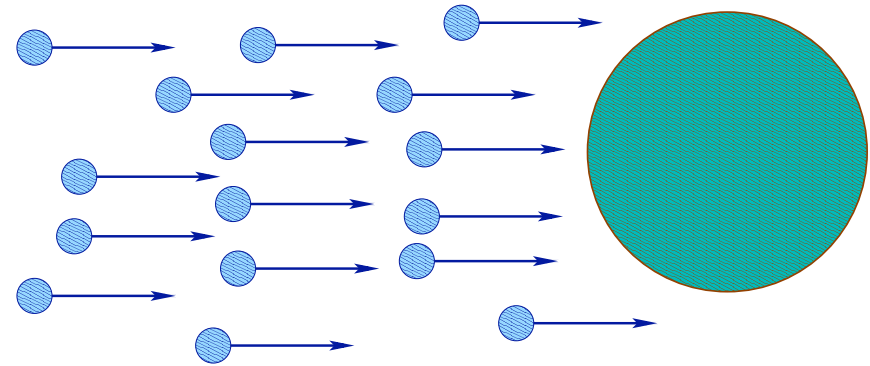
- Az ütközésben keletkező kvarkok távolodnak egymástól...
- ... amíg energiájuk futja, kvarkpárokat keltenek...
- kialakul egy részecske- vagy hadron-zápor (“jet”)
- A közeli kvarkpárok, kvark-hármasok hadronokat hoznak létre (mezonok, barionok)
- Fragmentáció, hadronizáció

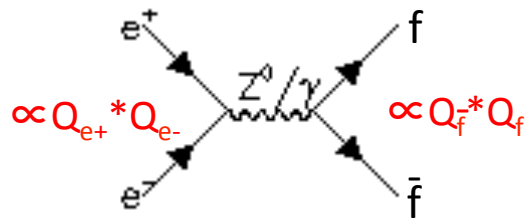
Gluon felfedezése
(DESY PETRA)

HATÁSKERESZTMETSZET

- Kölcsönhatási valószínűség mértéke:
 $\sigma = W / \phi$
- Fluxus, a bombázó részecskenyaláb áramsűrűsége:
 $\phi = \text{sűrűség} \cdot \text{sebesség}$
 $[\phi] = 1 / (\text{m}^2 \cdot \text{s})$
- Átmeneti valószínűség egységnyi idő alatt: W
 $[W] = 1 / \text{s}$
- Hatáskeresztmetszet:
 $[\sigma] = \text{m}^2$
barn: $1 \text{ b} = 10^{-28} \text{ m}^2$
Részecskefizikában: $\text{pb} = 10^{-40} \text{ m}^2$

Bombázó részecskenyaláb   Céltárgy részecskéje

HADRONPÁR KELETKEZÉS HATÁSKERESZTMETSZETE e⁺e⁻ ÜTKÖZÉSBEN

$$R = \frac{\sigma(e^+e^- \rightarrow \text{hadronok})}{\sigma(e^+e^- \rightarrow \mu^+\mu^-)} = \frac{\sigma(\sum_i e^+e^- \rightarrow q_i\bar{q}_i)}{\sigma(e^+e^- \rightarrow \mu^+\mu^-)} \sim \sum_i Q_{q_i}^2$$

- Töltés-négyzettel és a lehetséges végállapotok számától függ

- Szín nélkül:

$$R_0 = \sum_q Q_q^2$$

- 3 színnel:

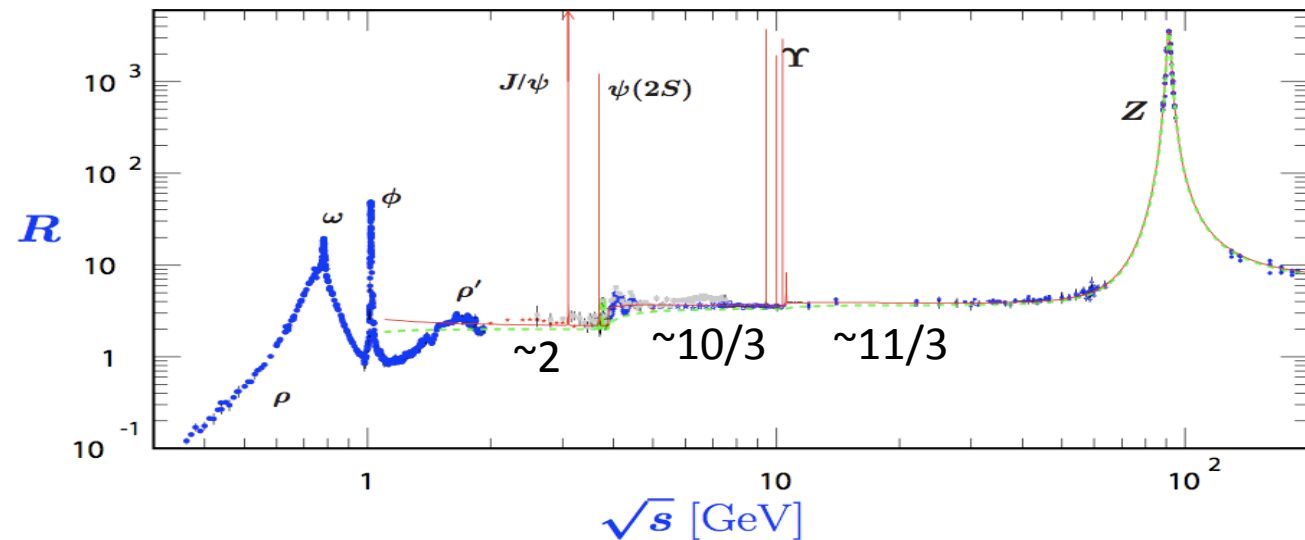
$$R_3 = 3R_0$$

- Magasabb energián több kvark fajta válik elérhetővé:

$$\{u, d, s\}: \quad R_0 = (2/3)^2 + 2 \cdot (1/3)^2 = 2/3; \quad R_3 = 2$$

$$\{u, d, s, c\}: \quad R_0 = 2 \cdot (2/3)^2 + 2 \cdot (1/3)^2 = 10/9; \quad R_3 = 10/3$$

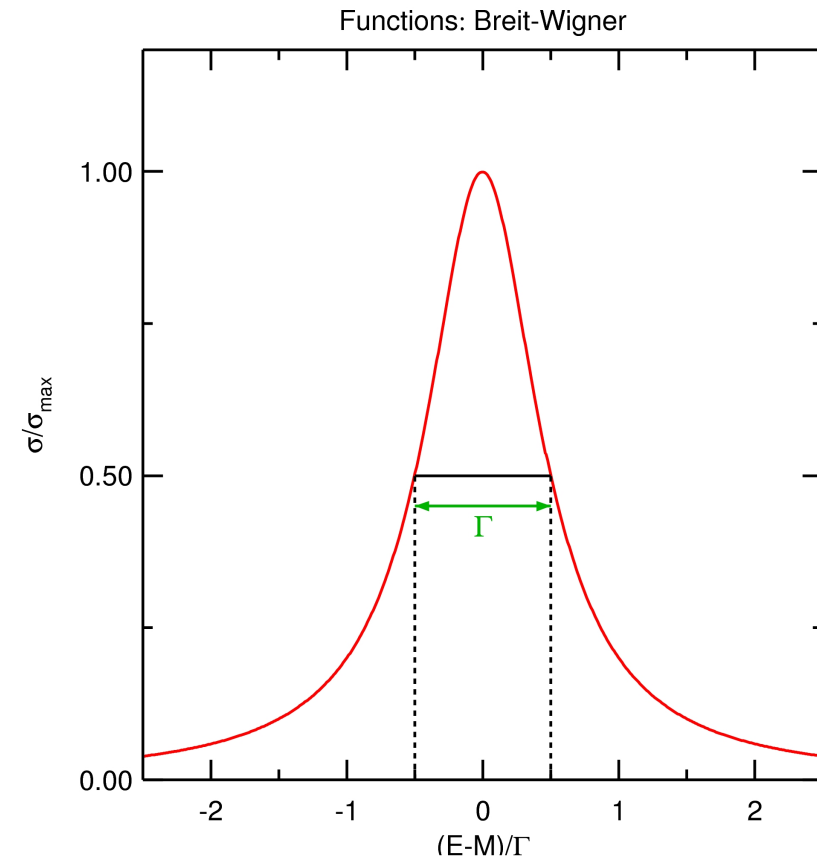
$$\{u, d, s, c, b\}: \quad R_0 = 2 \cdot (2/3)^2 + 3 \cdot (1/3)^2 = 11/9; \quad R_3 = 11/3$$

REZONANCIA

- Csúcs a differenciális hatáskeresztmetszetben egy adott energiánál szórás kísérletekben
- Egy rövid élettartamú részecske keletkezését és bomlását jelzi
- A rezonancia szélessége a részecske élettartamától függ:
 $\Gamma = 1 / \tau$
(Heisenberg határozatlansági reláció!)
- Valószínűség-eloszlás:
$$f(E) = \frac{\Gamma/2}{(E - M)^2 + (\Gamma/2)^2}$$
- M: rezonancia helye
- Γ : rezonancia szélessége

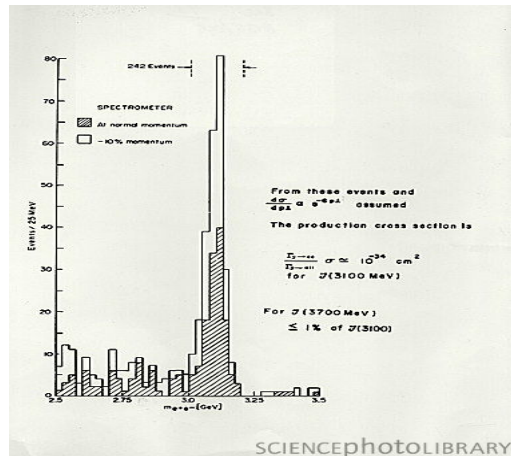

MIÉRT HASZNOSAK A REZONANCIÁK?

Új részecskék felfedezése

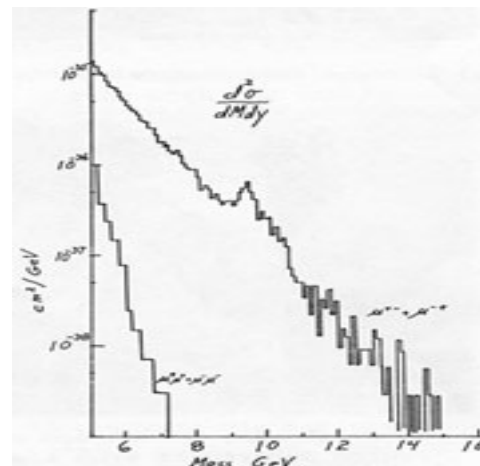
J/ψ ($c\bar{c}$), 1974

→ c kvark

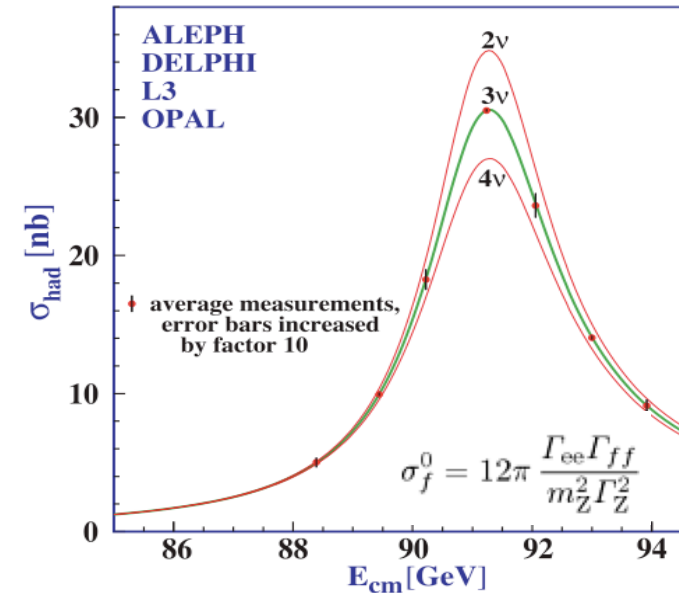
Upsilon ($b\bar{b}$), 1977

→ b kvark

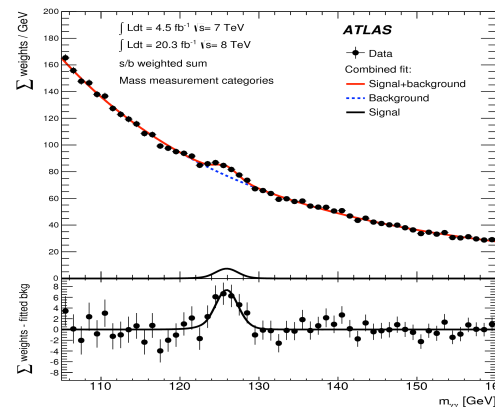
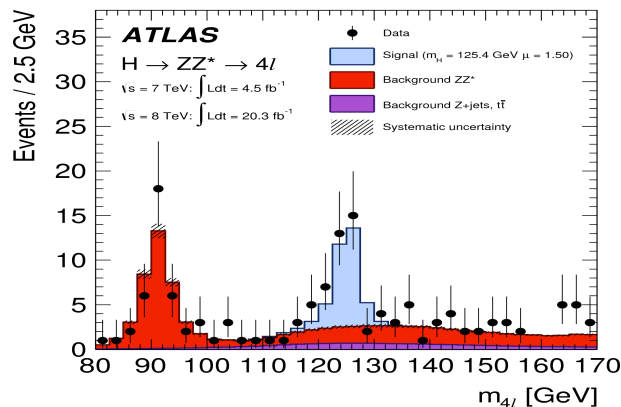

Neutrínó családok számának meghatározása a LEP gyorsítón

$$\sigma_{\text{had}}(s) = \sigma_{\text{had}}^0 \frac{s}{(s - m_Z^2)^2 + s^2 \Gamma_Z^2 / m_Z^2}$$

Higgs-bozon, 2012

$$\Gamma_{\text{inv}} = \Gamma_Z - \Gamma_{\text{had}} - \Gamma_{e\bar{e}} - \Gamma_{\mu\bar{\mu}} - \Gamma_{\tau\bar{\tau}}$$

$$N_\nu = \frac{\Gamma_{\text{inv}} / \Gamma_{e\bar{e}}}{(\Gamma_\nu / \Gamma_{e\bar{e}})_{\text{SM}}} = 2.9840 \pm 0.0082$$

2. RÉSZ

Szimmetriák a részecskefizikában

Elemi részecskék tömege és a Higgs-bozon

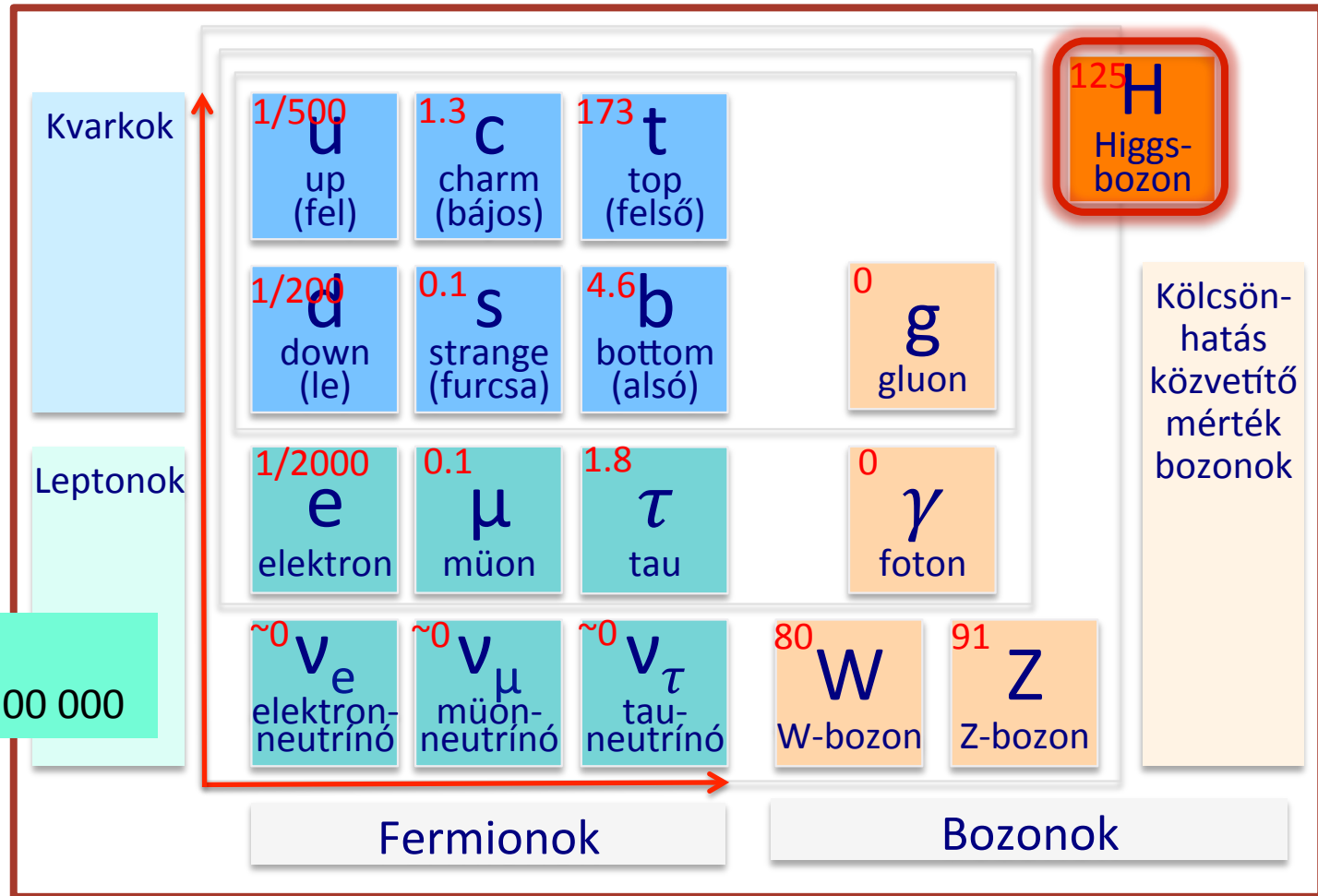
... avagy miért ünnepeltünk Európában (is) 2012. július 4-én, és miért adták a 2013-as fizikai Nobel-díjat?

A STANDARD MODELL

Az elemi részecskék tömege (GeV/c²)

Óriási tömeg tartomány:

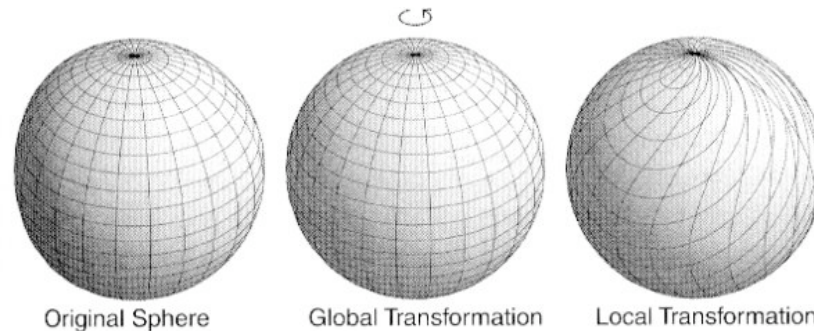
legkönnyebb $\geq 10^{11}$
legnehezebb

Neutrínó tömeg:
 $m < 2 \text{ eV} = 1 \text{ GeV}/500\,000$

SZIMMETRIÁK SZEREPE A FIZIKÁBAN

- **Noether-tétel:** minden szimmetriához tartozik egy megmaradó mennyiség
  - idő-eltolás → energia megmaradás
  - térbeli-eltolás → impulzus megmaradás
  - forgás → impulzusmomentum megmaradás
  - folytonos globális szimmetria elektromágneses térben → elektromos töltés
- **Lokális szimmetria:** pontról pontra meghatározott módon módosuló

- **Wigner-tétel:** fizikai törvények szimmetriája határozza meg a természetben található részecskék tulajdonságait
- A szimmetriák a fizikusok leghatékonyabb eszközei a világ megértésében
- **Mértékelmékekben minden erő (elemi kölcsönhatás) egy lokális mértékszimmetriából ered**

PARITÁSSÉRTÉS

- Paritás vagy tértükrözés, $P: (x,y,z) \rightarrow (-x,-y,-z)$
- A $\tau - \theta$ paradox: két részecske azonos tulajdonságokkal, de különböző paritással:
 $\tau^+ \rightarrow \pi^+\pi^0$ és $\theta^+ \rightarrow \pi^+\pi^0\pi^0, \pi^+\pi^+\pi^-$ $J^P(\pi)=1^-$
- 1956: T.D. Lee és C.N. Yang áttekinti az eddigi eredményeket **NOBEL 1957**
  - A paritás megmaradás kísérleti bizonyítékai mind EM és erős folyamatokra vonatkoztak
  - Ha a gyenge kh. sérti a paritást, $\tau^+ = \theta^+ (\equiv K^+)$
  - Javaslatok a kísérleti ellenőrzésére

1957:

**Experimental Test of Parity Conservation
in Beta Decay***

C. S. Wu, Columbia University, New York, New York

AND

E. AMBLER, R. W. HAYWARD, D. D. HOPPES, AND R. P. HUDSON,
National Bureau of Standards, Washington, D. C.

(Received January 15, 1957)

The inspiring discussions held with Professor T. D. Lee and Professor C. N. Yang by one of us (C. S. Wu) are gratefully acknowledged.

Phys. Rev. 105 (1957) 1413-1414

**Observations of the Failure of Conservation
of Parity and Charge Conjugation in
Meson Decays: the Magnetic
Moment of the Free Muon***

RICHARD L. GARWIN,† LEON M. LEDERMAN,
AND MARCEL WEINRICH

*Physics Department, Nevis Cyclotron Laboratories,
Columbia University, Irvington-on-Hudson,
New York, New York*

(Received January 15, 1957)

The authors wish to acknowledge the essential role of Professor Tsung-Dao Lee in clarifying for us the papers of Lee and Yang. We are also indebted to Professor C. S. Wu⁶ for reports of her preliminary results in the Columbia discussions immediately preceding this experiment.

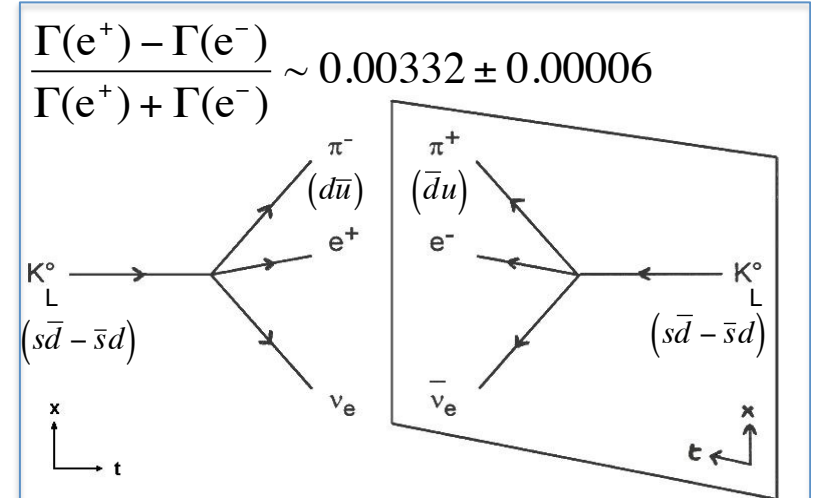
Phys. Rev. 105 (1957) 1415-1417

CP TÜKRÖZÉSI SZIMMETRIA SÉRTÉS

- **Paritás vagy tértükrözés, P:** $(x,y,z) \rightarrow (-x,-y,-z)$
1957: a bal-kezes neutrínó jobb-kezes tükörpárját nem észlelik $\rightarrow$ paritássértés
- **Töltés-tükrözés, C:** részecske $\rightarrow$ antirészecske
- **CP tükrözés:**

(pl. bal-kezes ν $\rightarrow$ jobb-kezes anti- ν)
1964: CP-sértés gyenge folyamatokban,
semleges K^0 mezonok bomlásában
1980: Cronin, Fitch kísérleti Nobel díj

- **A részecskefizika Standard Modellje leírja a CP-sértés jelenségét, ám meg nem magyarázza annak eredetét**

- Anyag - antianyag aszimmetria: az univerzumban minden anyag részecskére $\sim 10^{10}$ foton (10^{10} megsemmisült részecske - antirészecske pár) jut
- **Az ismert CP sértő folyamatok lényegesen ritkábbak, mint amit az univerzumban észlelt aszimmetria magyarázata igényel**
- **Fontos kutatási irány napjainkban is a CP sértés**

CPT-INVARIANCIA

- A térelmélet alaptétele:
CPT $|p(r, t) \rangle \sim |p(-r, -t) \rangle \sim |p(r, t) \rangle$
Szabad anti-részecske $\sim$ tér-időben visszafelé haladó részecske
- CPT sérülése komoly problémákat okozna. Sérülne
  - a kölcsönhatások lokálitása, a kauzalitás, vagy
  - az unitaritás, az anyag, információ, ... megmaradás, vagy
  - A Lorent-invariancia.
- Feltételezés: CPT nem sérül
- Ellenőrizni kell (vannak CPT-sértő modellek)
- CERN AD anti-proton lassító (ALPHA, **ASACUSA**, ATRAP, BASE):
proton – anti-proton (m, q, μ) összehasonlítás
hidrogén – anti-hidrogén (spektroszkópia) összehasonlítás
- Legfrissebb eredmény, BASE, 2015. aug: $\frac{(q/m)_{\bar{p}}}{(q/m)_p} - 1 = 1(64)(26) \times 10^{-12}$

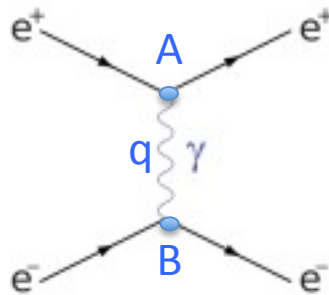

MÉRTÉK-KÖLCSÖNHATÁSOK ELMÉLETE

- Pontszerű fermion (pl. elektron) mozog lokális (mérték)szimetriájú térben
- Standard Modellben 3-féle lokális szimmetria, 3 mértékkölcsönhatás van: elektromágneses, gyenge és erős (avagy szín) kölcsönhatás
- Szimmetria csoport: $U(1) \times SU(2) \times SU(3)$
- Megmaradó töltések: elektromos töltés, gyenge izospin, szín-töltés
- Közvetítő mértékbozonok: foton, W és Z bozon, gluon

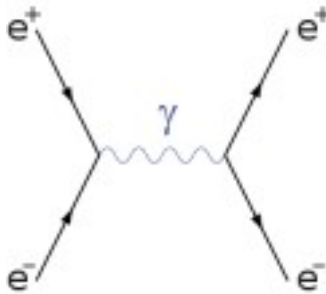
KVANTUMELEKTRODINAMIKA (QED)

- Elektromágneses (EM) jelenségek kvantumelmélete; (U(1) szimmetria)
- Töltött részecskék szóródása egymáson:

a belső (nem-észlelhető, virtuális) photon
 q impulzust visz át a két részecske között
 A -ból B -be

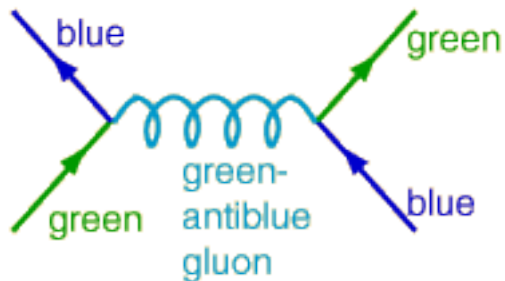
- Elektron-positron megsemmisülés

- A Feynman-gráfok megadják a receptet a kölcsönhatási valószínűségek kiszámolására

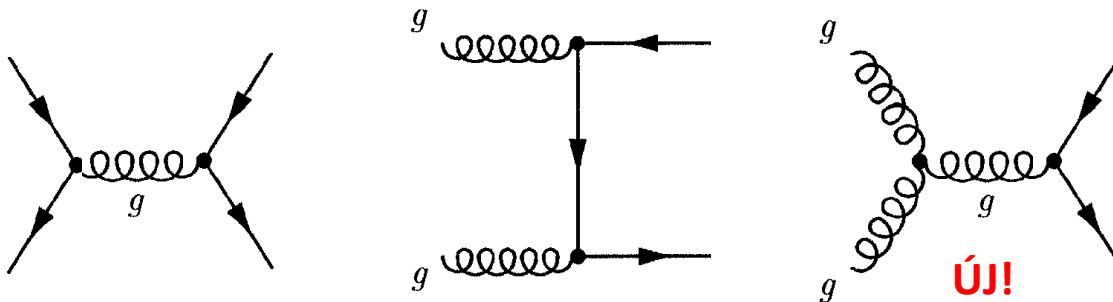
KVANTUMSZÍNDINAMIKA (QCD)

- Szín-szín kölcsönhatás kvantumelmélete; SU(3) szimmetria
- A közvetítő gluon színt hordoz: $R\bar{R}, G\bar{G}, B\bar{B}, R\bar{G}, R\bar{B}, G\bar{R}, B\bar{R}, B\bar{G}, G\bar{B}$
- Mivel $(R\bar{R}+G\bar{G}+B\bar{B})/\sqrt{3}=1$, csak 8 független $\rightarrow$ 8-féle gluon van

A vertex (= csomópont) mindig “színtelen”, azaz a színtöltés megmarad!

- A foton nem hordoz töltést. A gluon igen... van gluon-gluon kölcsönhatás!

$\rightarrow$ Ez okozza a különbséget az EM és az erős kölcsönhatás tulajdonságaiban!

GYENGE KÖLCSÖNHATÁS

- A gyenge mértékbozonok tömege nem nulla: $m_Z \sim 91 \text{ GeV}$, $m_W \sim 80 \text{ GeV}$
→ sérti az elmélet mértékszimetriáját
- EM és erős kölcsönhatás rendben volna, hisz a foton és a gluon tömege nulla
- Hogyan tehető konzisztens a gyenge kölcsönhatás elmélete?
- Vezessünk be spontán szimmetriasértést!

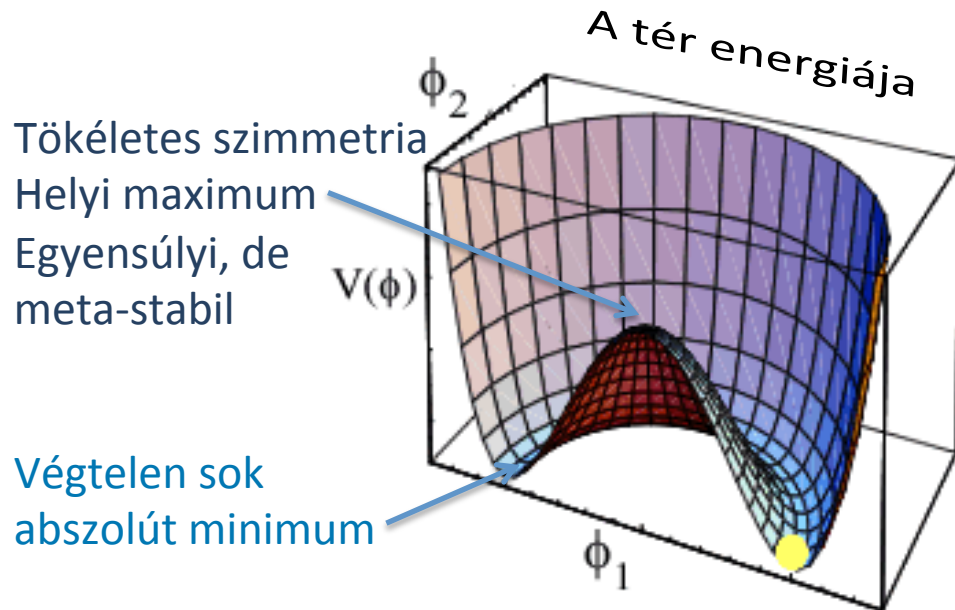
SPONTÁN SZIMMETRIASÉRTÉS

Analógia: Emberke a sombrérón

- A sombréro csúcsán ülő emberke szemével a világ teljesen kör (forgás) szimmetrikus
- A természet törvényei is szimmetrikusak (példánkban a gravitáció számára nincs kitüntetett irány)
- A csúcsról azonban bármilyen kicsi fluktuáció (remegés) kibillentheti emberkénket, aki egy véletlen irányban csúszik le a kalap karimájára
- Helyzete a karimán immár sérti a rendszer szimmetriáját, noha a természet törvényei szimmetrikusak maradnak (nincs kitüntetett irány)

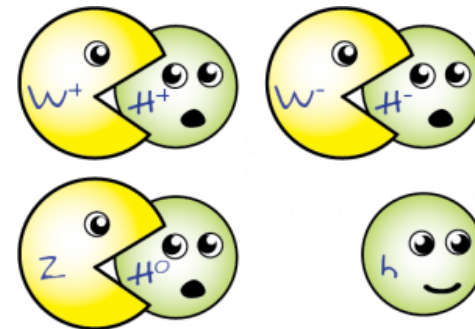

BROUT – ENGLERT – HIGGS (BEH) MECHANIZMUS ÉS AZ ELEKTROGYENGE SZIMMETRIA SPONTÁN SÉRTÉSE

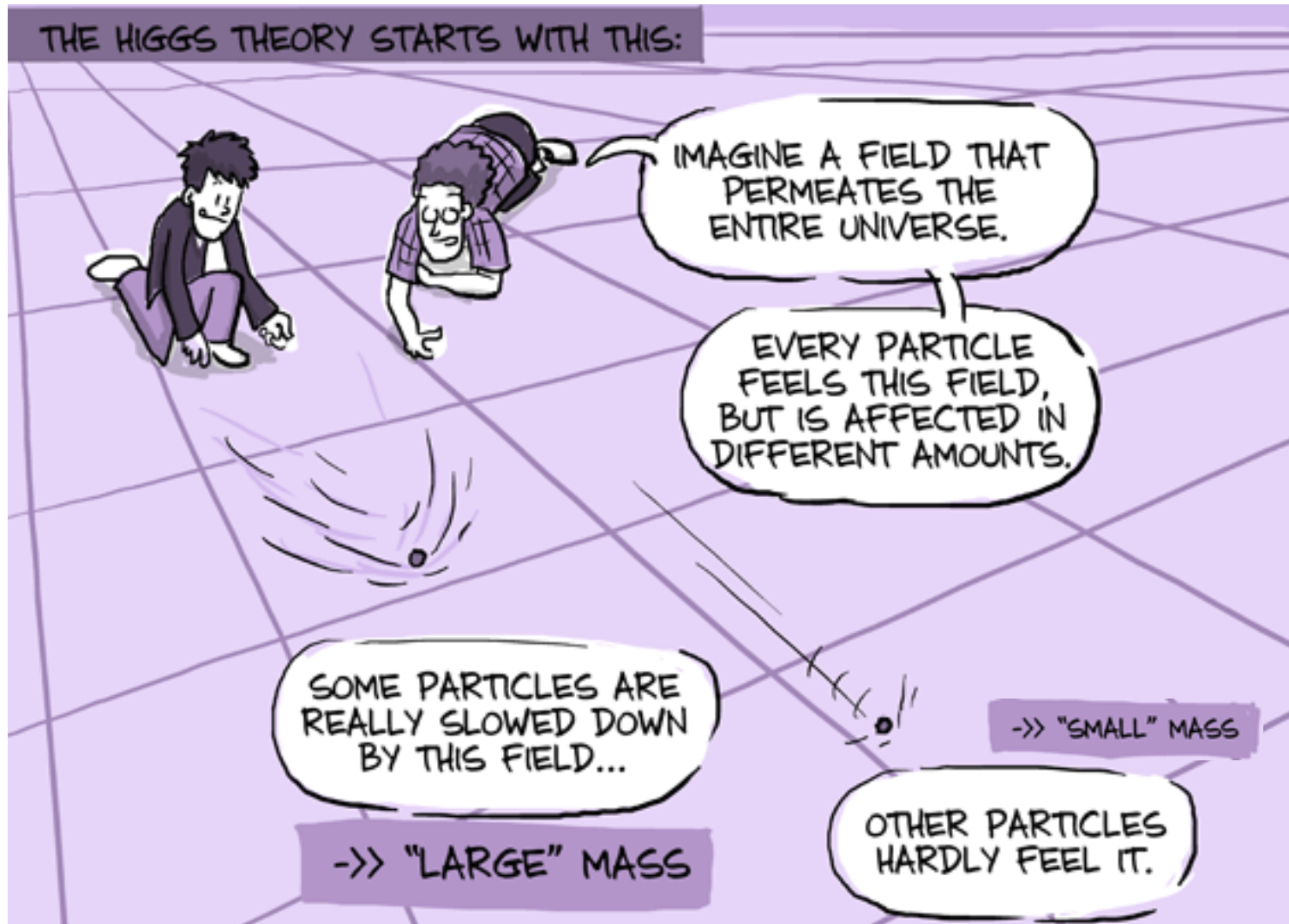

- 4-komponensű skalár tér (nincs kitüntetett irány) „mexikói kalap” potenciállal
- A terek a minimális energiájú értéket szeretik felvenni, és értékük ekörül rezeg
- Rezgő tér = részecske
- Potenciál görbülete $\rightarrow$ tömeg

- Körív menti mozgás: $m=0$ részecske
- A 3 tömegtelen részecske adja a W^+ , W^- , Z bozonok tömegét
- Sugárirányú rezgés: Higgs bozon

A HIGGS TÉR ÉS A TÖMEG

A TÖMEG EREDETE ÉS A HIGGS-BOZON

Képzeld el egy termet tele tanárokkal, akik halkan társalognak
→ Világunk megtöltve Higgs-mezővel

Belép egy híres ember és zavart kelt a tömegben, ahogy minden lépésénél magához vonza csodállói egy csoportját...

...ez megnehezíti haladását
→ tömeget kap, akárcsak egy részecske, amint áthalad a Higgs-mezőn

Ha egy szenzációs hír éri el a termet, az hasonlóképpen csoportosulásokat hoz létre...

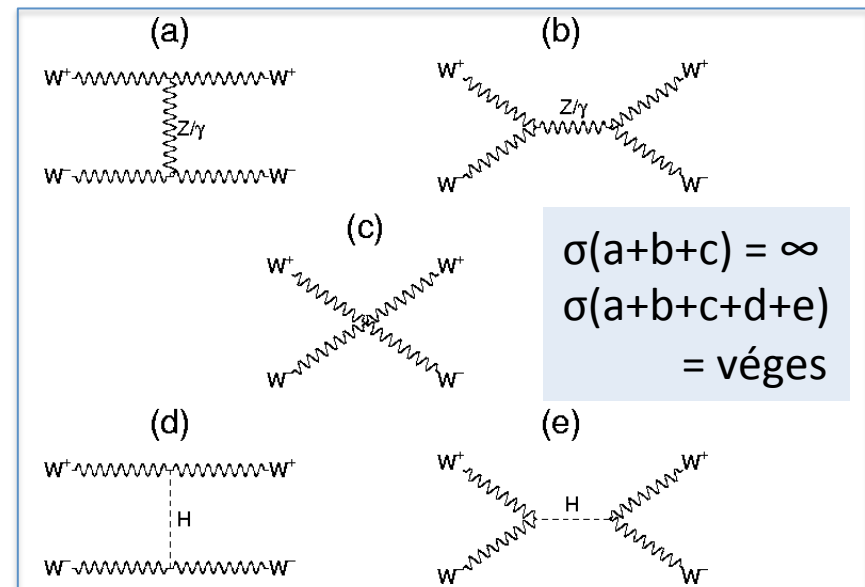

...ezúttal maguk a tanárok között
→ analógiánkban, ezek a csoportok a Higgs-bozonok

A TÖMEG EREDETE ÉS A HIGGS-BOZON

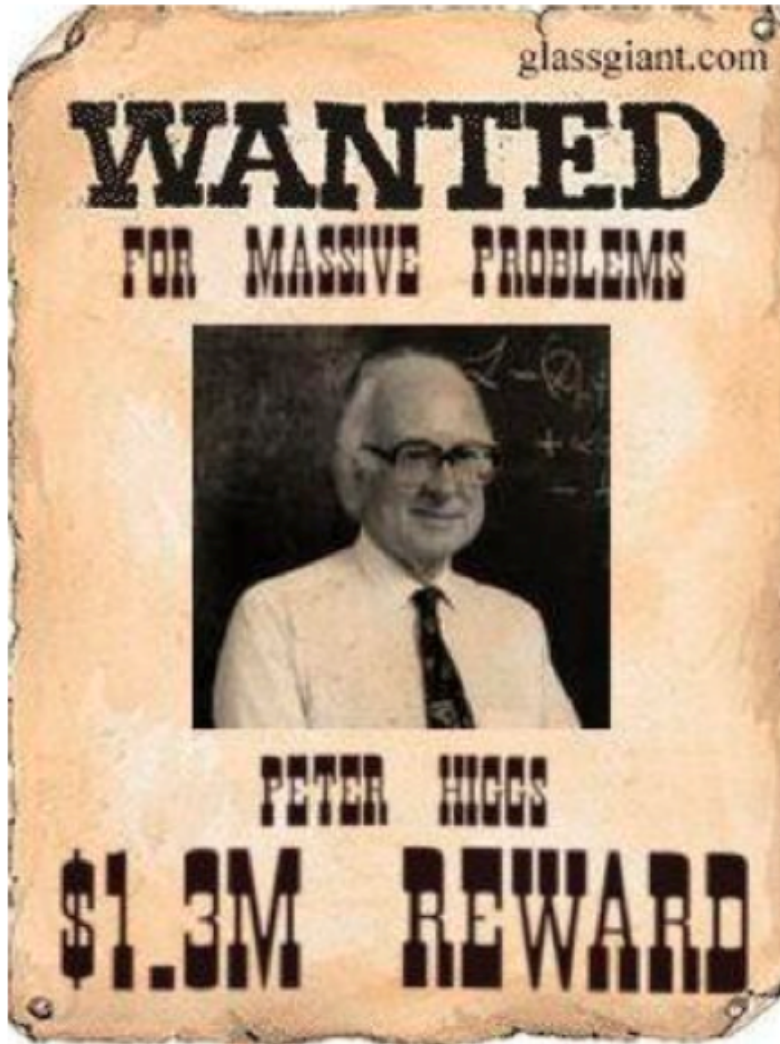
- A Standard Modellben az elemi részecskék tömege csupán egy bemenő paraméter
- **Kulcs kérdés: honnan származik a tömeg és miért van a különböző elemi részecskéknek eltérő tömege?**
- 1964-ban Peter Higgs, és függetlenül F. Englert, R. Brout valamint G. Guralnik, C.R. Hagen és T. Kibble javasolta megoldást:
A teret betölti egy fizikai mező (ú.n. Higgs-mező), és a részecskék ezzel a mezővel kölcsönhatva kapják tömegüket, minél erősebb a kölcsönhatás, annál nehezebb a részecske
- **Az elmélet következménye (a spontán szimmetriasértés mellékterméke) egy új nehéz semleges skalár részecske, a Higgs-bozon**
- Higgs-bozon nélkül a SM nem működik: baj van az elemi részecskék tömegével, sőt a gyenge kcsk-ban divergenciák (végtelenek) is megjelennek

ÉLEKTROGYENGE KÖLCSÖNHATÁS

- Az elektromágneses és gyenge kölcsönhatás egyesítése a Higgs-mechanizmus közreműködésével
- Szimmetria csoport: $SU(2)_L \times U(1)_Y$
Spontán szimmetriasértés után: $U(1)_Q$
- Közvetítők
  - Nulla-tömegű foton
  - Nehéz W^+ , W^- , Z (tömegüket a szimmetriasértés során kapják)

HIGGS TÖRTÉNET DIÓHÉJBAN

1964: BEH-mechanizmus

- Robert Brout, Francois Englert
- Peter Higgs (**spin=0 bozon**)

1967: Standard Modell

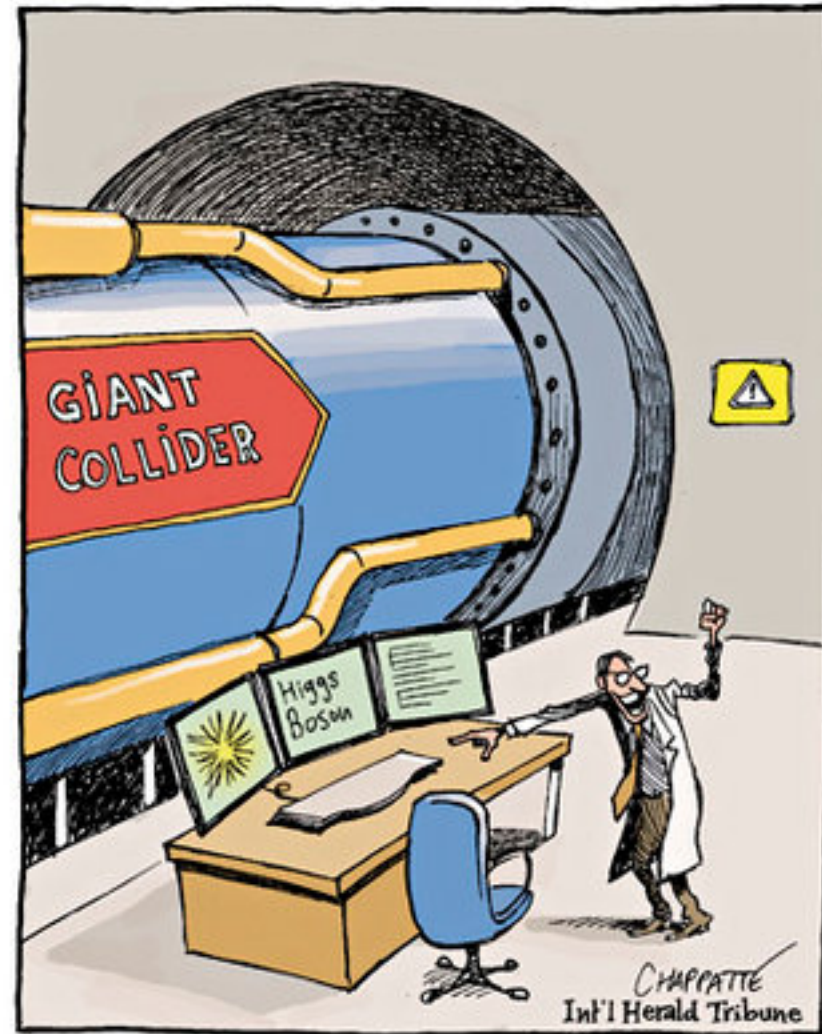
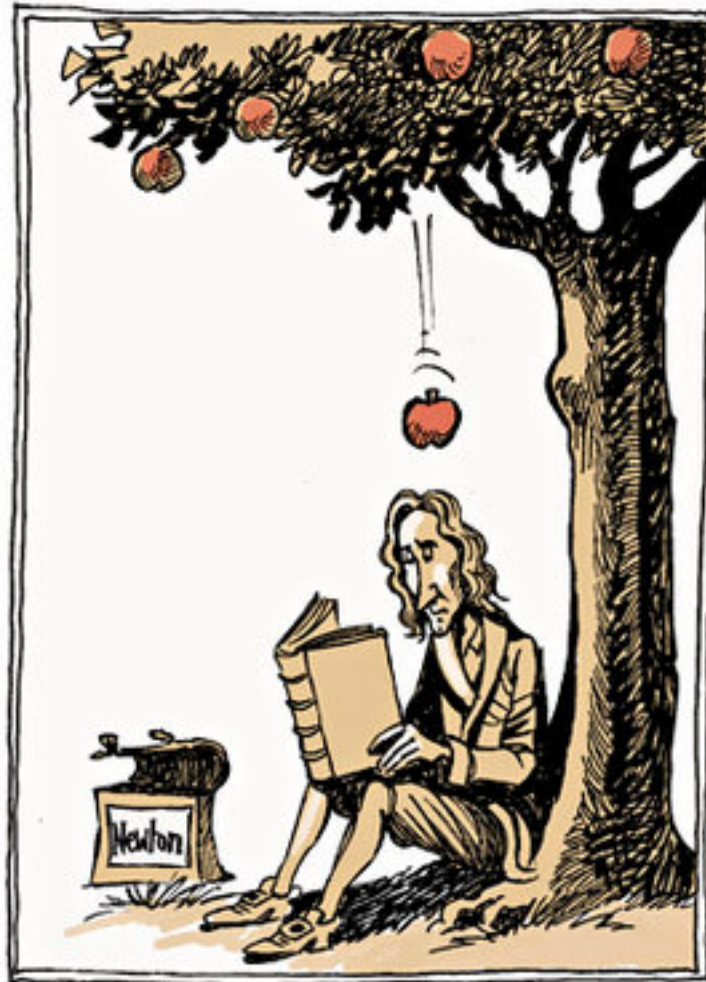
- Salam, Weinberg és sokan mások
[Kísérleti bizonyítékok sora támasztja alá a SM-t, de a Higgs-bozon rejtve marad]

2012 nyár: LHC (ATLAS és CMS) felfedez egy Higgs-szerű részecskét

2013 tavasz: A részecske tulajdonságai jól egyeznek a Higgs várakozással (csatolások, spin)

2013 ősz: Fizikai Nobel díj: Englert és Higgs

Collisions That Changed The World

Az LHC

Tömegközépponti energia: 14 TeV

7 TeV @ 2011

8 TeV @ 2012

13 TeV @ 2015

Csomag találkozás: 40 MHz

20 MHz @ 2011-12

Adatrögzítés (ATLAS, CMS):

~400 Hz @ 2011-12

~1000 Hz @ 2015

→ ~1/40 000 nyalábtalálkozás

Proton/csomag: $1.15 \cdot 10^{11}$

$1.7 \cdot 10^{11}$ @ 2012

Csomag/nyaláb: 2808

1380 @ 2012

Pillanatnyi luminozitás: $10^{34} \text{ cm}^{-2}\text{s}^{-1}$

$0.33 \cdot 10^{34}$ @ 2011

$0.77 \cdot 10^{34}$ @ 2012

Integrált luminozitás:

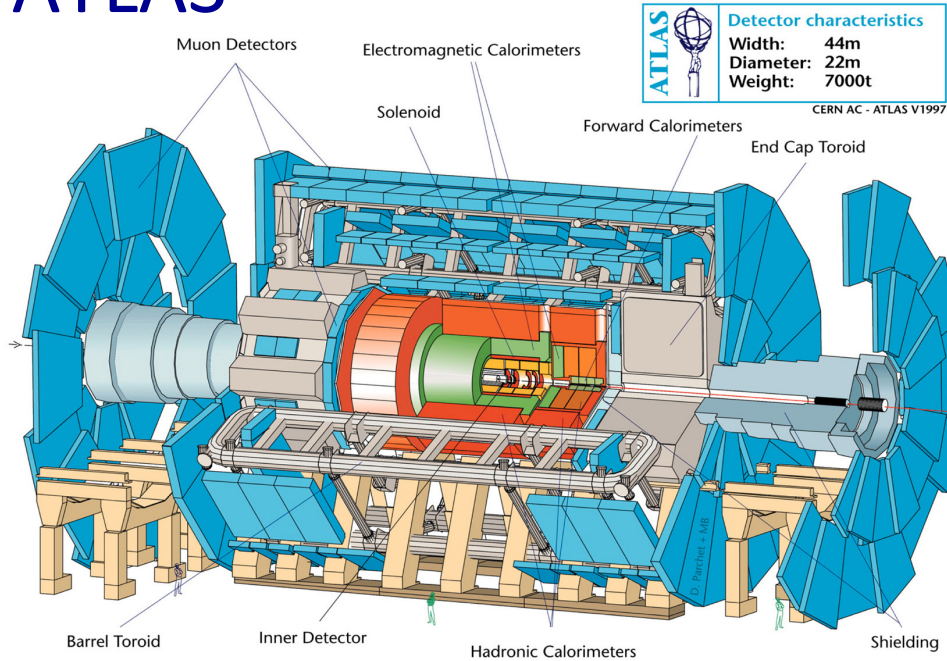
0.04 fb^{-1} @ 2010 ("beindítás")

6.1 fb^{-1} @ 2011 ("megismerés")

23.3 fb^{-1} @ 2012 ("termelés")

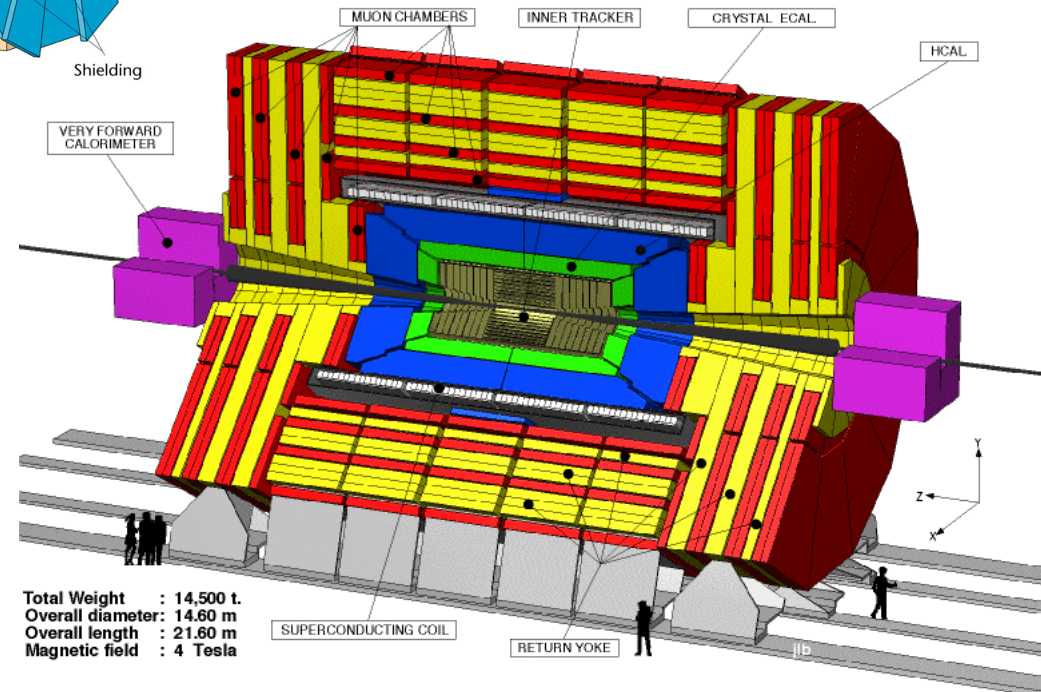
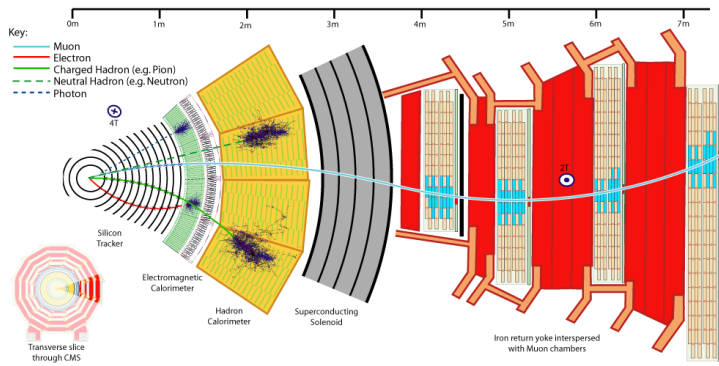
ATLAS

AZ LHC SOK-CÉLÚ DETEKTORAI

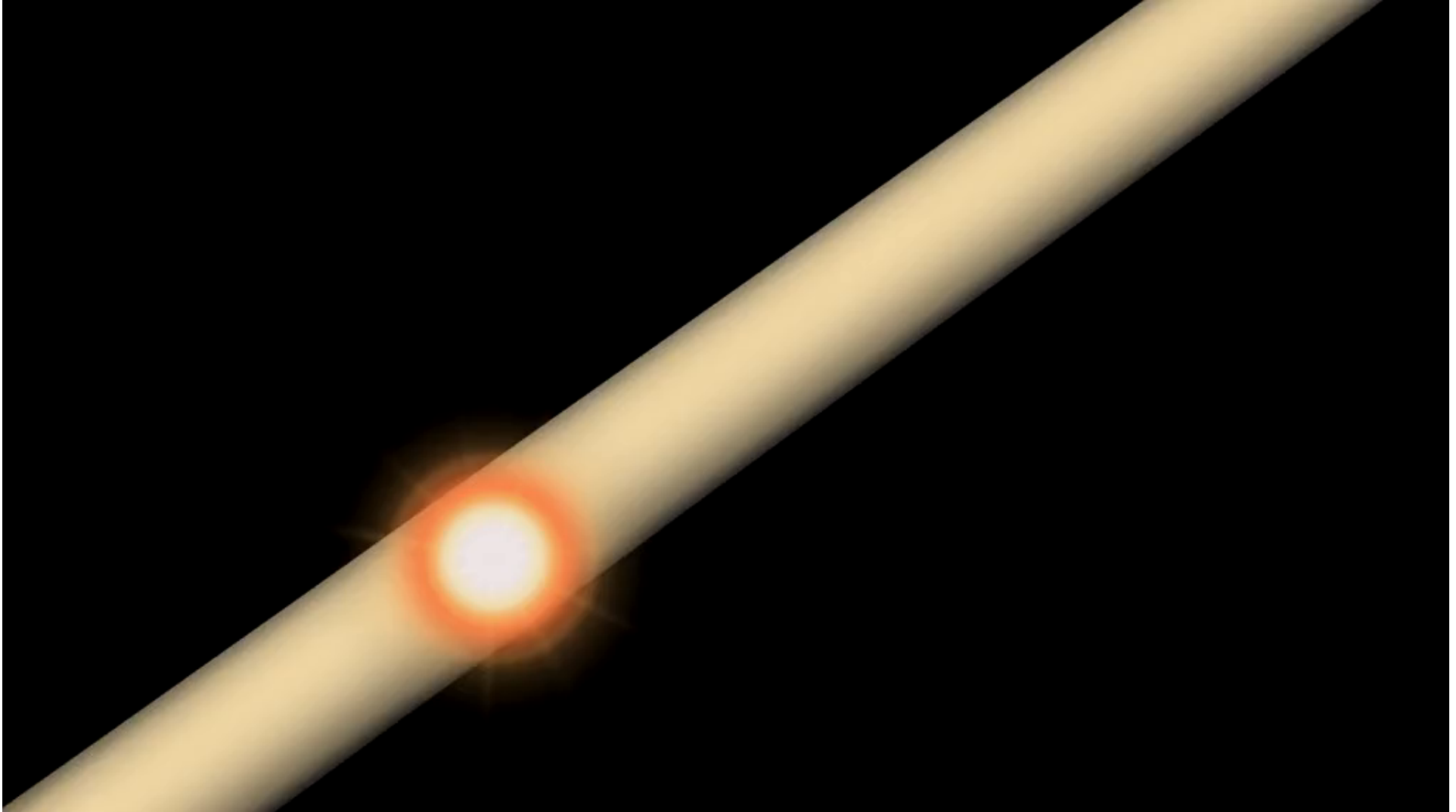
- Különböző filozófia a tervezésben
- Hasonló pontosság

CMS

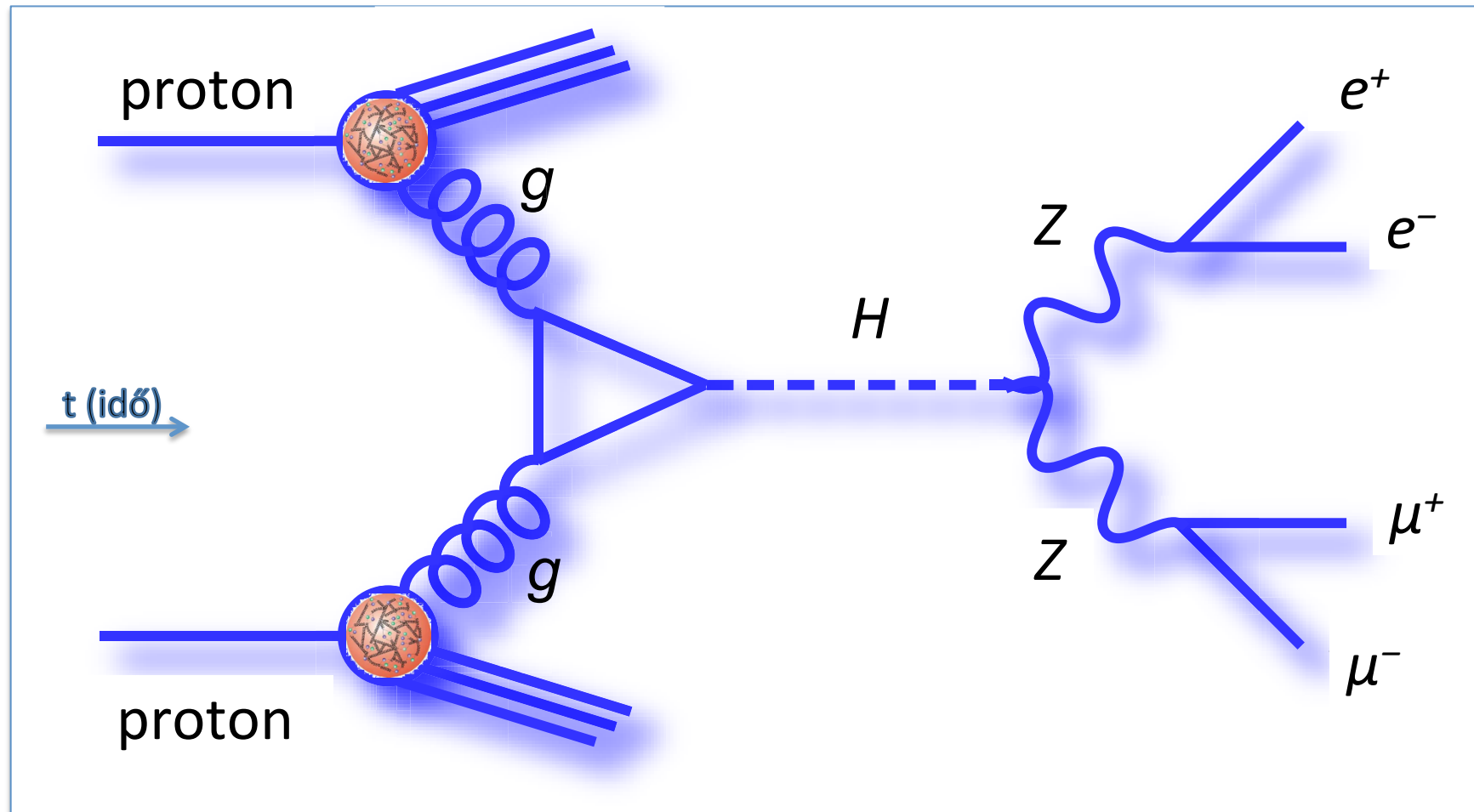

PROTON-PROTON ÜTKÖZÉS AZ ATLAS DETEKTORBAN

<http://cds.cern.ch/record/1406038?ln=en>

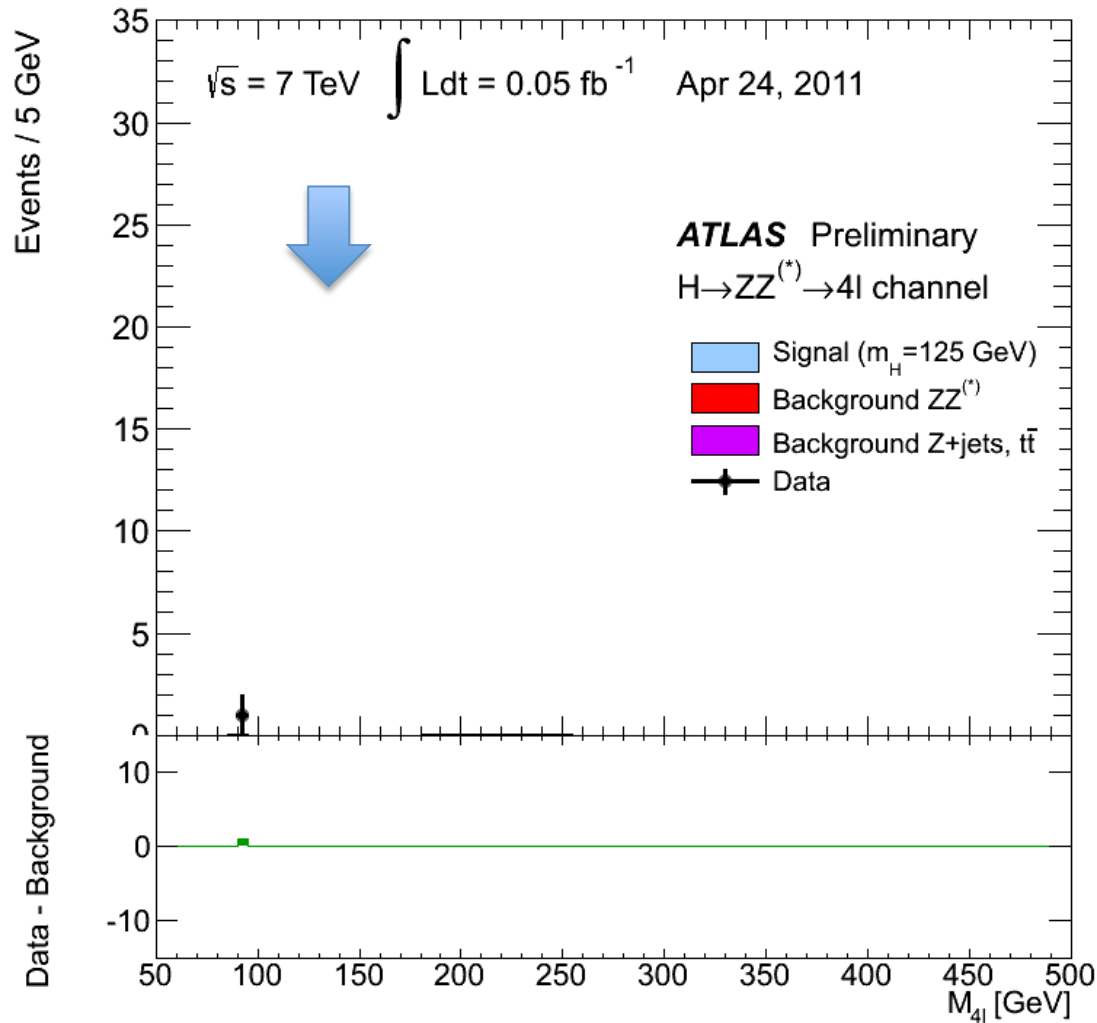
HIGGS-BOZON KELETKEZÉS AZ LHC-N

$H \rightarrow ZZ^* \rightarrow 4l$: FELFEDEZÉS FOLYAMATA

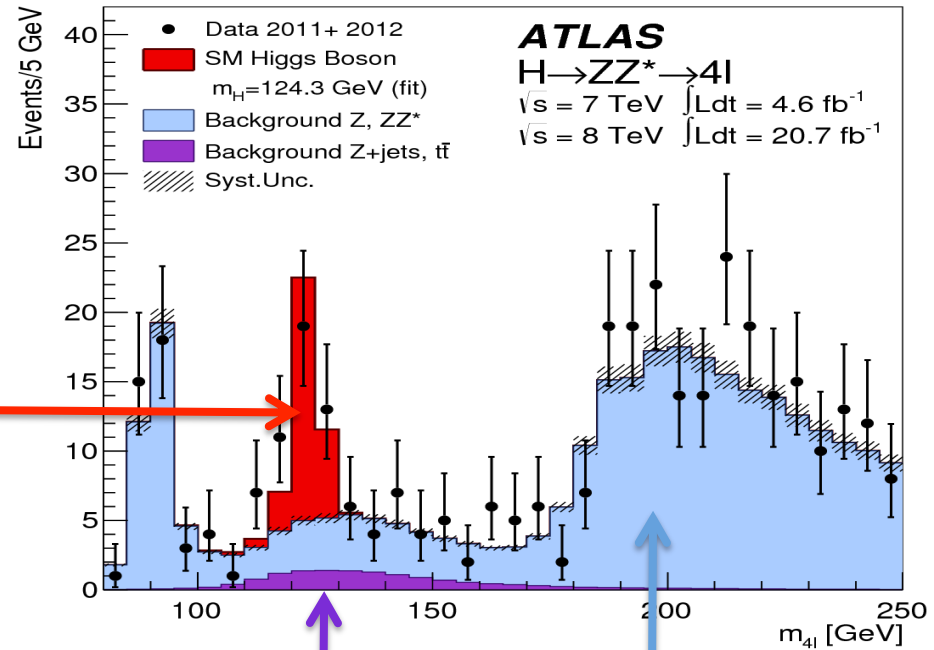
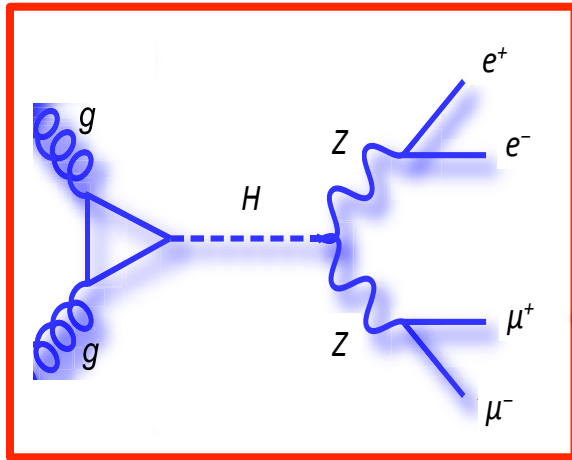
Higgs-jelölt eseményekben rekonstruált 4-lepton tömeg

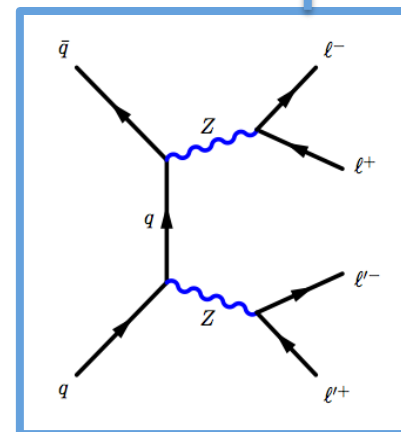
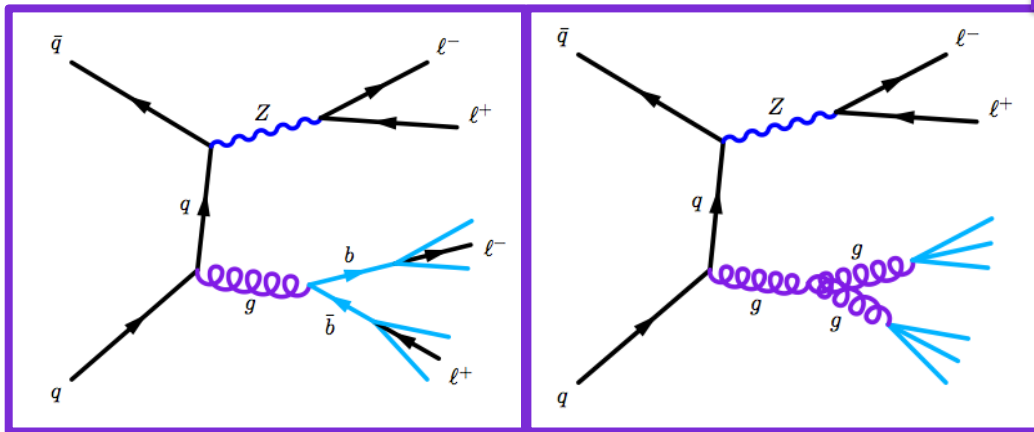
Esemény többlet 125 GeV-nél
($\sim 130 \times$ proton tömeg)
egy jelentős háttér felett

A MÉRT 4-LEPTON TÖMEGSPEKTRUM

JEL (Higgs keletkezés)

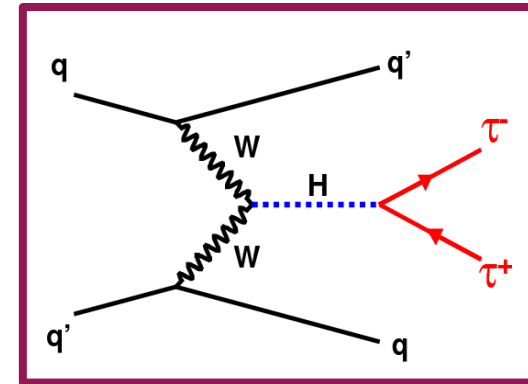
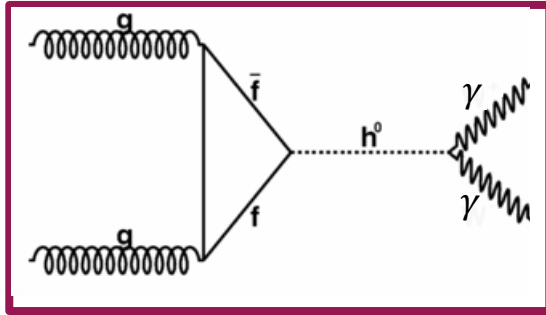

Háttér (csökkenthető)

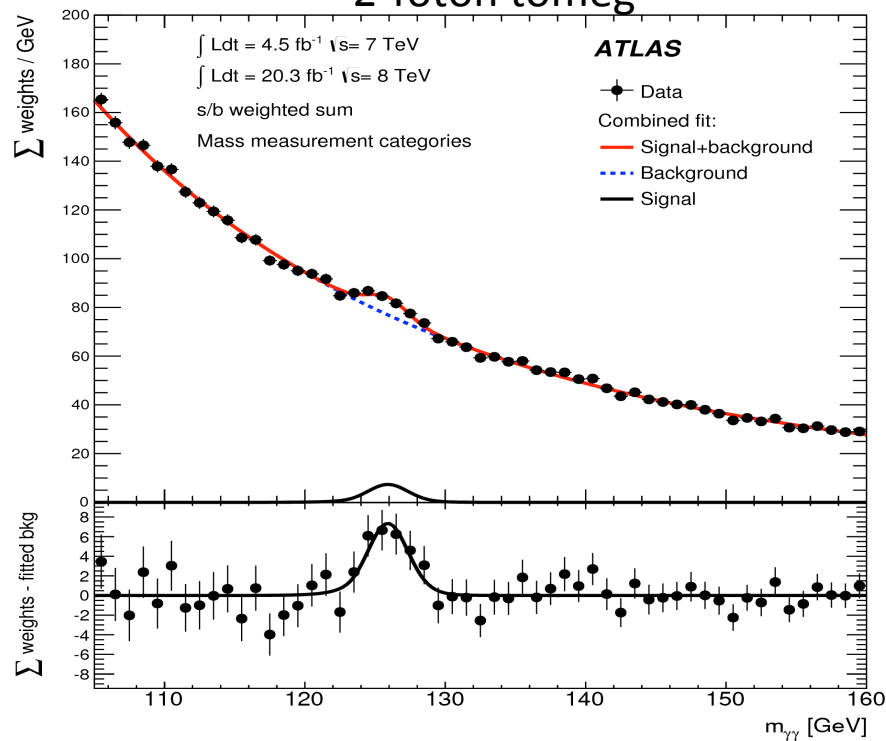

Háttér (nem csökkenthető, azonos végállapot!)

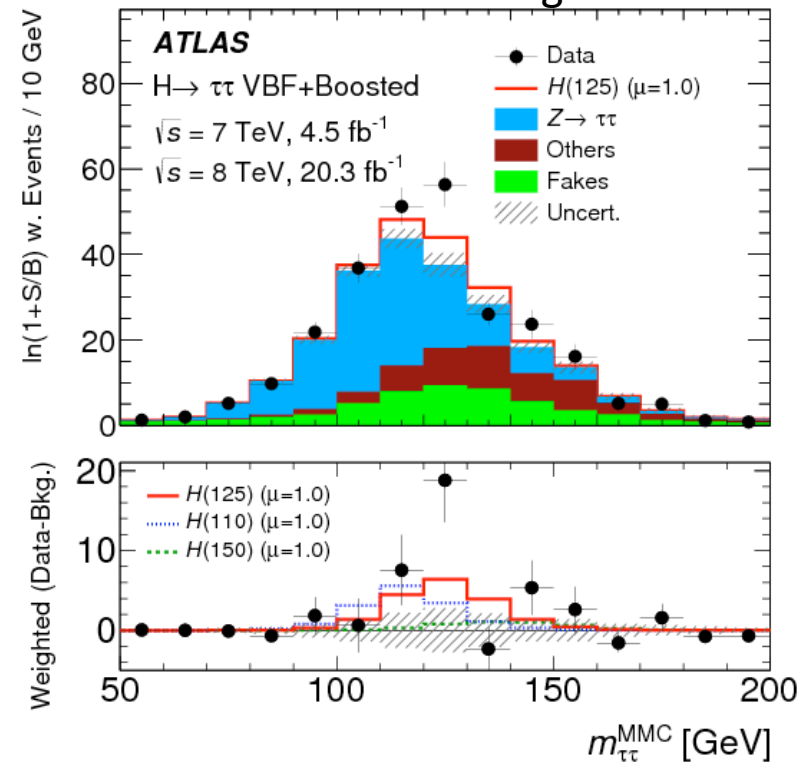
A BIZONYÍTÉK: KONZISZTENS EREDMÉNY TÖBB MÉRÉSBEN

2-foton tömeg

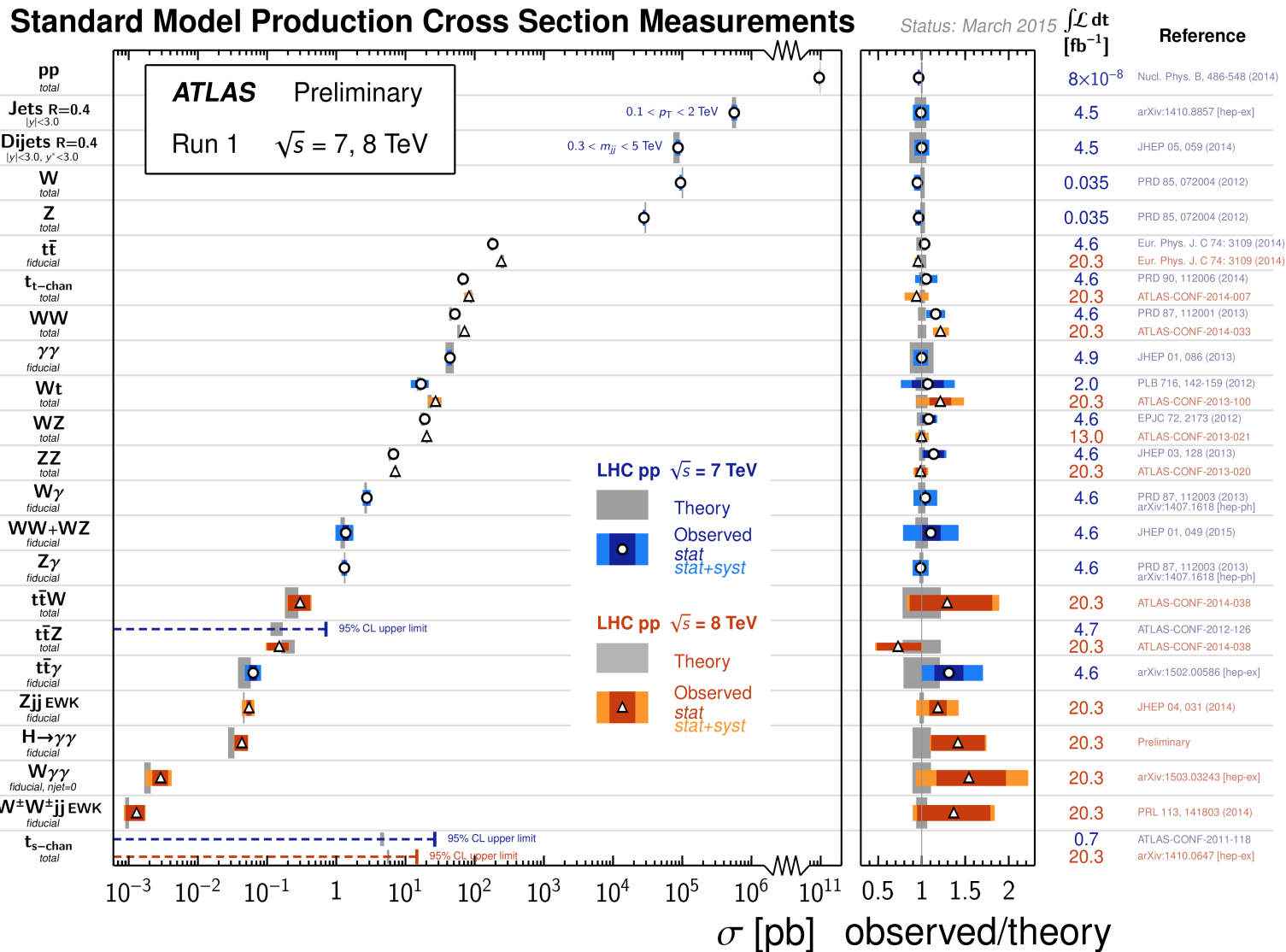
2-tau tömeg

HIGGS - ÖSSZEFOGLALÓ

- A Higgs-bozon (pontosabban a BEH-mechanizmus) a SM kulcs fontosságú része, nélküle a SM nem lenne konzisztens
- Szükséges az elemi részecskék tömegének magyarázatához
- Az ATLAS és CMS kísérletek 2012-ben felfedeztek egy új részecskét, amelynek tulajdonságai (a mérési pontosságon belül) megegyeznek a Standard Modellben a Higgs-bozonra várt értékekkel
  - Tömege a várt tartományban van
  - Bozon (egész-spinű), hiszen $\gamma\gamma$, ZZ és WW végállapotokban észleltük
  - Az mért adatok a spin=0 értéket preferálják (minden más vizsgált hipotézissel szemben)
  - A keletkezés hatáskeresztmetszete a várakozásnak megfelelő minden mért végállapotban
  - A különböző részecskékhez a várakozásoknak megfelelően csatolódik
- Még több adatra van szükség, hogy a mérés pontosságát javítsuk és a SM-től való esetleges (kis) eltéréseket kimutassuk

A STANDARD MODELL SIKERE

14 nagyságrenden át az LHC adatok és az elmélet egyezik!

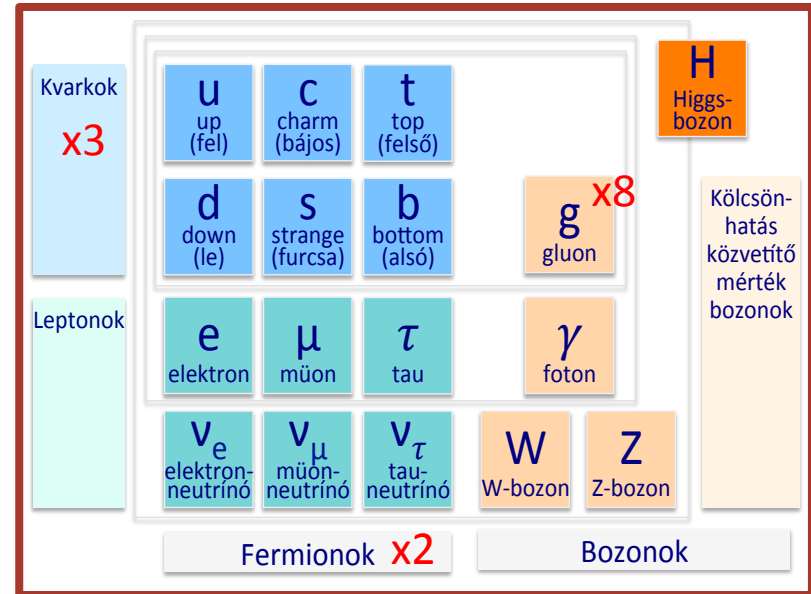
A SM jól leírja a megfigyeléseink az LHC-n és más gyorsítók adataiban is.

STANDARD MODELL - ÖSSZEFOGLALÓ

- 3 fermion (+ anti-fermion) család, azaz (6 kvark*3 szín + 6 lepton) * 2 (egy családon belül az össztöltés nulla!)
- 12 kölcsönhatás-közvetítő bozon: γ , Z, W^+ , W^- , 8 gluon
- 1 Higgs-bozon
- 19 paraméter
  - 3 kölcsönhatási erősség (“csatolási állandó”)
  - 9 fermion tömeg: $m_e, m_\mu, m_\tau, m_d, m_u, m_s, m_c, m_b, m_t$
  - 3 keveredési szög, 1 CP-sértő fázis a kvark szférában (CKM mátrix)
  - 1 QCD vákum paraméter
  - **2 Higgs paraméter**

Mi van a Standard Modellen túl?

- *Hogyan illenek ebbe a képbe a neutrínók???*
- *Milyen elmélet adhat választ a Standard*
- *Modell nyitott kérdéseire?*

Richard Thompson